

DECIZII REFERITOARE LA ROMÂNI ÎN DIETELE TRANSILVANE DIN TIMPUL LUI MIHAI VITEAZUL

Prof. univ. dr. Ioan-Aurel POP
membru corespondent al Academiei Române

1. Regimul celor „trei națiuni și patru religii“

Mihai Viteazul și-a voit legitimată puterea în Transilvania prin toate mijloacele necesare, spre a fi considerat un membru firesc al șirului de principii care l-au precedat, în ciuda calității sale de „consilier al preasacrei maiestăți împărătești și regești“ și locotenent imperial¹. Aceste din urmă calități erau relevate însă mai ales în raporturile cu Rudolf al II-lea. De aceea, domnul român a guvernat după toate rânduielele vechi ale țării, a recunoscut toate instituțiile transilvane și a respectat rolul fiecăreia². Baza acestor instituții (principe, consiliul principelui, dieta, justiția, armata, biserică, administrația etc.) era dată de sistemul – unic în Europa vremii – al „celor trei națiuni și patru religii“. Transilvania era atunci singura țară (frântură din vechea Ungarie, destrămată de otomani și de austrieci la 1526-1541) în care aveau statut de egalitate și erau recunoscute oficial nobilimea, sașii și secuii, ca *națiuni* sau *naționes*, precum și catolicismul roman, calvinismul, luthera-

¹ Vezi *Mihai Viteazul în conștiința europeană* (coord. I. Ardeleanu, V. Arimia și alții), vol. I. Documente externe, București, 1982, passim.

² David Prodan, *Momentul Mihai Viteazul*, în idem, „Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române“, ediție nouă, București, 1984, p. 110-118.

nismul și unitarianismul (antitrinitarianismul), ca și *religii* sau *religiones*, mai corect *confesiuni*. Existența *națiunilor* transilvane coboară în timp mult peste momentul formării principatului, până în secolele XIII-XIV, când se conturează *stările*. Acestea sunt adevăratele precusore ale *națiunilor* și încep să fie tot mai des numite ca atare din secolul al XVI-lea. *Religiile recepte* (=oficiale, recunoscute, primite etc.), cu excepția catolicismului, sunt mai noi, ele impunându-se numai după mijlocul secolului al XVI-lea³. Conducerea și organizarea țării aveau ca temei armonia interetnică și colaborarea interconfesională, cum s-ar putea exprima politologii contemporani. La prima vedere, sistemul acesta plurietic și multiconfesional ar fi deopotrivă modern, tolerant, funcțional, generos și chiar democratic *avant la lettre*. Unde ar putea fi loc pentru discriminare, exagerare, nedreptate sau exclusivism într-o astfel de organizare? De altfel, prezentat în atare formă simplificată și oarecum abstractă – așa cum fac, intenționat sau nu, mulți dintre exegeți – modul de organizare a Transilvaniei în epoca principatului este cvasiperfect, unic, deosebit etc. și, pe bună dreptate, se cuvine a recunoaște că, în parte, această organizare a fost benefică și chiar funcțională, pentru o țară cu o structură destul de eterogenă.

2. Limitele sistemului politic și confesional al Transilvaniei

Însă, natural, ca orice formă de guvernământ, și aceasta avea vicii ascunse, avea tare care o subminau din interior, cu mult înainte de venirea *Tiranului* sau *Valahului* (Mihai Viteazul), ca principe impus cu forța armelor. Întâi, colaborarea dintre *națiuni* și

³ Avram Andea, Susana Andea, *Principatul Transilvaniei sub suzeranitate otomană (1541-1691)*, în „Istoria României. Transilvania“ (coord. Anton Drăgoescu), vol. I, Cluj-Napoca 1997, p. 544-630; Ioan-Aurel Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p. 225-238.

religii nu era decât aparent armonioasă⁴. Sașii și secuii priveau cu gelozie omnipotența și bogăția nobilimii, adică a elitei maghiarilor. Secuții aveau toate motivele să urască familia princiară ungară Báthory, care le răpise mare parte din vechile libertăți. Nobilimea se confundă tot mai mult cu maghiarimea și, în loc de *natio nobilium*, se folosește tot mai des sinonimul de *natio Hungarica*. Confesiunea catolică, unica *receptă* altădată, este acum, după 1556, cea mai slabă și marginalizată, fără averi și ierarhie superioară, lipsită aproape complet de vechile lăcașuri de cult, preluate acum (abuziv, am zice azi) de calvini, luterani sau unitarieni. Cu alte cuvinte, egalitatea *națiunilor* și *confesiunilor* oficiale era relativă. În plus, se accentuează rivalitățile naționale cu tentă modernă, iar confesiunile se suprapun *națiunilor*, fortificându-le identitatea. Calvinismul sau *religia de Cluj* se mai numește *religia ungurească*, iar lutheranismul sau *religia de Sibiu* se mai cheamă *religia sașilor* sau a *germanilor*. În ciuda amestecurilor și interferențelor inerente, fiecare *națiune* deținea legal propriul său *pământ* și era separată de vecinii săi și sub aspect teritorial. Sașii aveau cu documente, *de iure*, *Königsboden* („Pământul regesc”) sau ceea ce se numea tot mai des *Pământul Săsesc* (*Sachsenboden*), secuții dețineau *Pământul Secuiesc* (*Székelyföld*), iar nobilii ocupau restul țării (comitatele), adică *Pământul Unguresc*. Însă pentru o mare parte din elita maghiară a Transilvaniei, „pământ unguresc” trebuia considerată toată Transilvania, fiindcă ea era ceea ce mai supraviețuise din regatul medieval al „Sfintei Coroane” a Ungariei.

3. Discriminarea românilor și a confesiunii lor

Pentru înțelegerea fisurilor mari ale sistemului transilvan, cea mai acută rămâne chestiunea românilor⁵. Românii se aflau în afara sistemului „constituțional” al principatului, fiindcă ei nu erau

⁴ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum...*, p. 94-109.

⁵ *Ibidem*, p. 102-109; Ioan-A. Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, 1998, p. 37-128.

recunoscuți oficial nici ca *națiune* și nici ca *religie*. Conform unor aprecieri de epocă și unor estimări ulterioare – în lipsa izvoarelor statistice – românii reprezentau între jumătate și două treimi din populația țării și erau răspândiți peste tot. Or, echilibrul guvernării nu putea fi păstrat mult timp prin excluderea de la conducere a majorității populației. Acceptarea relativ pașnică a confesiunilor născute din Reformă a fost un act lăudabil, dar nu extraordinar, din moment ce privilegiații, adică *națiunile* legale, și-au oficializat ei înșiși propriile lor confesiuni. Ar fi fost absurd și inexplicabil ca acești privilegiați, deveniți în proporție covârșitoare protestanți, să-și facă singuri rău. Tot așa, ar fi fost de mirare în epocă recunoașterea oficială a românilor. Ca urmare, privilegiații nu numai că nu s-au gândit să-i accepte de drept și pe români cu credința lor ortodoxă, dar s-au străduit să adâncească discriminarea.

Unul dintre instrumentele principale pentru păstrarea discriminării era Dieta, moștenitoare a vechilor congregații din perioada voievodatului. Congregațiile și dietele nu s-au referit decât foarte rar la entitatea românilor, care – nefiind subiect colectiv de drept, adică *stare* sau *natio* – erau cel mai adesea ignorați sau pedepsiți pentru actele de insubordonare. În secolul al XVI-lea, când națiunile medievale încep transformarea treptată spre stadiul de națiuni moderne, mai ales în epoca Reformei, dietele transilvane, formate din maghiari, sași și secui, din catolici și protestanți, românii sunt mai des avuți în atenție. Iată câteva exemple:

- Dietă din 1542: Ungurul (*Hungarus*) acuzat de tâlhărie se poate apăra prin jurământul judei sâtesc și a trei oameni cinstiți, dar românul (*Valachus*) are nevoie de jurământul cnezului sâtesc, a patru români și a trei „creștini“.
- Dietă din 1552: „Românul să nu poată denunța pe ungar sau pe sas, dar unгурul sau sasul să poată denunța pe român“.
- Dietă din 1554: „Nici un țăran maghiar nu poate fi acuzat doar cu trei martori, ci este necesară adevărata și recunoscuta mărturie a șapte oameni de încredere și astfel să fie pedepsit *de*

facto; însă românul poate fi pedepsit prin pronunțarea a trei oameni de încredere“.

- Dietă din 1555: „De asemenea, omul țăran și creștin poate fi ridicat prin jurământul a șapte creștini, românul prin jurământul a trei creștini, șapte români trebuind să fie martori pentru un român“⁶.

Din cele patru exemple, se văd clar discriminările etnice și religioase:

- Românul este contrapus ungarului și tratat mai rău în justiție.

- Românul este contrapus „oamenilor cinstiți, demni de încredere“ și acceptați pe deplin la mărturie și, prin urmare, el nu poate fi un asemenea „om“.

- Românul este contrapus „creștinului“ și, prin urmare, în ochii legislatorului de atunci, el nu era „creștin“ sau, cel puțin, nu era „creștin adevărat“.

- Românul este contrapus sasilui și tratat mai rău în justiție.

- Chemarea în fața justiției oficiale, se făcea nu în funcție de gravitatea faptei comise, ci în funcție de etnia și confesiunea făptuitorului.

- În justiția oficială, la fapte egale se aplicau pedepse diferențiate, în funcție de etnia și confesiunea inculpaților.

- Din moment ce mărturia a trei maghiari sau „creștini“ (=recepți) era egală cu mărturia a șapte români, înseamnă că românii erau tratați de peste două ori mai rău în justiție decât „regnicolarii“ (= cetățenii recunoscuți cu drepturi depline).

Cu alte cuvinte, trei țărani unguri puteau acuza un țăran român de o faptă reprobabilă, pe când, dacă aceeași faptă era făcută de un țăran maghiar, acuza era valabilă doar dacă existau șapte martori unguri. De reciprocă nici nu poate fi vorba, fiindcă decizia dietei din 1552 stipulează clar că martorii români, oricât de mulți

⁶ Ioan-A. Pop, *Națiunea română medievală...*, p. 61-62.

ar fi fost, nu pot în nici un fel să denunțe un „regnicolar“ (adică un ungar sau sas). În planul realității și al mentalității, acest lucru nu putea rămâne fără urmări. Cezura etno-confesională din societate era clară și era consfințită prin decizii cu putere de lege. De o parte erau ungurii, sașii, secuii, „creștinii“, „recepții“, „regnicolarii“, „domnii“, adică stăpânii, de alta erau „valahii“, „schismaticii“ sau „iobagii“, adică românii, nume peiorativ, cu o conotație etnică, socială și confesională deopotrivă. „Valah“ înseamnă și român, și iobag, și ortodox, concomitent sau separat, în funcție de context. Discriminarea vine din trecut, când sensul ei era prioritar confesional (românii aveau de suferit ca „schismatici“); acum accentul cade deopotrivă pe etnie. Elita românească, formată inițial din cnezi și, în secolele XIV-XV, din cnezi și nobili, denumiți adesea în izvoare „valahi“ (*Nobiles Valachi*) nu mai există în secolul al XVI-lea⁷. Cnezii netransformați în nobili și-au pierdut în mare măsură rolul de elită socială românească, de feudalitate mică și mijlocie, cnezatul fiind de-acum doar o funcție mărunță la nivelul satelor. Nobilii de origine cnezială și deci românească, deși etnia lor este cunoscută, nu mai sunt numiți „valahi“, deoarece nobilitatea este sinonimă cu maghiarimea. Nobilii români mărunți și boierii făgărășeni, în ciuda unor avataruri confesionale, uneori formale, rămân în esență români, dar nu au autoritate și nici funcții dincolo de limitele posesiunilor lor, ale districtului sau comitatului de baștină.

Evident, românii „tolerați“, adică răbdați sau lăsați totuși să existe ca locuitori de rang secundar, trebuiau uneori și ocrotiți sau feriți de anumite excese ce riscau să le amenințe supraviețuirea fizică, fiindcă ei erau forța de muncă cea mai numeroasă și purtătorii principali ai sarcinilor publice. „Ocrotirea“ aceasta a rezultat și din tendința de calvinizare a bisericii românești, îmbinată cu politica principilor din familia Báthory de combatere a calvinismului (Reformei) și de revigorare a catolicismului, în cadrele Contrare-

⁷ Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*, București, 2000, passim.

formeii. Cu toate acestea, regula în raport cu românii a rămas discriminarea, intrată în firescul vieții și consfințită prin măsuri cu putere de lege. În acest context a pătruns Mihai Viteazul în Transilvania în 1599.

4. Guvernarea lui Mihai Viteazul în Transilvania

Natural, domnul nu a venit oficial ca român și nu a fost purtătorul unei idei românești, de formare atunci a unei Români. Din punctul de vedere al relațiilor cu Austria, Mihai era loțiitorul împăratului Rudolf al II-lea, acceptat de către imperiali, la un moment dat, drept guvernator al Transilvaniei în numele împăratului. Din punctul de vedere personal, domnul luase „cu sabia“ o țară „străină“, al cărei principe devenise și la care va adăuga apoi și Moldova, refăcând și el, în manieră proprie, *Dacia* veche, despre care umaniștii spuneau că acoperise teritoriul Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei. Pentru oficialii Transilvaniei, Mihai era un general creștin, trimis al Habsburgilor, ca să scoată țara din vasalitatea otomană și s-o readucă în tabăra creștină. În ciuda calității oficiale de trimis al Habsburgilor, Mihai Viteazul era privit cu ostilitate de stări, mai ales de către nobilime, care vedea în el un uzurpator al puterii, un cuceritor venit cu violență. Voievodul sud-carpatic sosise în Transilvania cu o armată eterogenă, formată, natural, din români, dar și din sârbi, cazaci, greci, albanezi, bulgari sau unguri, la care s-au adăugat apoi secuii. El descinsese într-o țară eterogenă, numită a celor „trei națiuni și patru religii“. După victoria de la Șelimbăr, această țară trebuia guvernată bine și folosită eficient în conflictul creștinilor cu otomanii (1591-1606). De aceea, Mihai a sprijinit stările sau *națiunile* Transilvaniei, mai ales pe secui, dar și pe sași și pe unguri. El a guvernat după rânduielele statornicite ale țării, ca orice principe al vremii.

Totuși, foarte mulți contemporani nu au putut face abstracție de etnia românească a voievodului. Mai intraseră oști străine în

Transilvania și chiar oști românești, dar niciodată un român ortodox din *Transalpina* nu ajunsese principe al țării. Imediat s-a observat, în toate mediile, că principele era de același neam, de aceeași limbă și de aceeași confesiune cu supușii valahi. Domnul nu a luat măsuri globale în favoarea românilor transilvăneni, nu i-a protejat în mod special pe români, dar a remarcat discriminarea și s-a străduit, cât a avut răgazul, s-o elimine. El nu a tins să facă din români stăpânii Transilvaniei, dar a tins să-i facă *regnicolari*, adică să-i așeze în rând cu ceilalți locuitori. Unele dintre aceste măsuri le-a luat personal, prin autoritatea pe care i-o conferea funcția de principe, altele prin intermediul unor instituții ale statului. Nici stările nu au putut rămâne indiferente față de situația românilor. De o mare importanță sunt câteva decizii dietale referitoare la români. Mihai Viteazul a convocat în Transilvania patru diete (două la Alba Iulia, între 20-28 noiembrie 1599 și, respectiv, între 20-27 iulie 1600, una la Brașov, între 12-15 martie 1600 și una inițial la Aiud, apoi la Sebeș, convocată pentru 1 septembrie 1600), dintre care cea din urmă nu s-a mai ținut în chipul voit de principe, datorită revoltei nobilimii⁸.

5. Deciziile dietale referitoare la români

Dietele din timpul domniei lui Mihai Viteazul, ale „domnilor locuitori privilegiați ai celor trei națiuni ale Țării Transilvaniei și părților Ungariei“ (*dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae*), au luat în dezbatere chestiuni care priveau starea generală a țării în condiții de război. Aparent, nobilimea, sașii și secuii îl asigurau mereu pe voievod de fidelitatea lor, dar în fapt cereau cu insistență respectarea privilegiilor lor, acordarea unor avantaje, pedepsirea iobagilor nesupuși și fugiți, impunerea la dări a străinilor etc. Deciziile dietale sunt

⁸ Ioachim Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihaiu Viteazul (1599-1600)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj“, vol. VII, 1936-1938, *passim*.

rezultatul a două inițiative, una a domnului (principelui) Mihai și cealaltă a *națiunilor*, dar mai ales a nobilimii. Domnul a avut, după cum reiese din textele oficiale păstrate, două categorii de „dorințe”: unele îndreptate spre „binele și dăinuirea sărmanei noastre patrii” – cum spun reprezentanții stărilor – dar legate în fond de oștire și purtarea războiului (asigurarea hranei și a banilor necesari) și altele referitoare la soarta românilor (nu global, ci a unor categorii dintre ei). Membrii Dietei s-au preocupat mai ales de soarta *regnicolarilor*, a *națiunilor* și, în primul rând, a nobilimii. Și inițiativele stărilor în cele trei diete au avut tangențial în atenție chestiuni privitoare la români. Românii cuprinși direct sau indirect în aceste decizii dietale erau deopotrivă cei din Transilvania sau cei veniți de peste munți.

5.1. Decizii provitoare la români luate din inițiativa stărilor (nobililor)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dieta din 20-28 noiembrie 1599, de la Alba Iulia⁹:

- „Deoarece adesea nu se poate încasa darea din pricina sărăciei, șpanii (comiții) să prindă, în cazurile acestea, pe iobagii nobililor din satul sau de pe moșia respectivă și să-i poată ține prinși până ce vor achita darea, iar unde ar fi rămas moșia nobiliară pustie, fără iobagi, șpanii să încaseze darea de pe altă moșie a nobilului în cauză“ (art. 4).

- „Fiindcă în cursul războiului, iobagii, nemaivoind să asculte de noi, au săvârșit felurite necuviințe, ne rugăm Măriei Tale să poruncească șpanilor din comitate să dea de știre ca toți iobagii să asculte și după aceasta (după dezordinile provocate de război, de lupta de la Șelimbăr), ca mai înainte, de domnii lor și să le fie supuși, astfel încât să putem aduna și administra mai ușor darea Măriei Tale și hrana oștirii și să putem fi și noi *omni ex parte* de folos în slujba Măriei Tale și a patriei“ (art. 6).

⁹ Toate textele care cuprind decizii dietale sunt luate din citata lucrare a istoricului Ioachim Crăciun.

- Iobagii aduși de nobili pe moșiile lor din Secuime, care nu sunt secui, ci români, sași sau unguri să rămână la vechii lor stăpâni (art. 17).

- Iobagii care, din cauza dărilor apăsătoare, ar fugi între secuii liberi, căutând și ei libertatea și refuzând să revină la vechiul stăpân, să fie spânzurați (art. 19).

- Deoarece există unii nobili și secui „care, trecând în oastea Măriei Tale au făcut pagube și au prădat, decidem“ ca ei să fie judecați, iar dacă au fost condamnați și au făcut apel să fie închiși până la rejudicare; Măria sa este rugată ca „acestor fel de păcătoși să nu le dea nici o iertare“ (art. 6).

- Moșiile, casele și vitele unor „bieți nobili“ care „au depus jurământul de credință în fața Măriei Tale“ sau care au murit în război (Șelimbăr) și au văduve și orfani, moșii și bunuri „cerute de alții de la Măria Ta“, să nu fie date pe mâna altora, ci restituite titularilor sau moștenitorilor legali, „după legile vechi ale țării“ (art. 8, 9, 11).

- Servitorii fugiți, inclusiv cei intrați în oastea lui Mihai Viteazul, să fie restituiți stăpânilor lor, chiar sub amenințarea pedepsei capitale (art. 10, 13).

Dieta din 12-15 martie, de la Brașov:

- „Sunt plângeri mari din partea nobilimii că iobagii nu vor să mai slujească domnilor lor, iar unii au început să-i ucidă și să le facă tot felul de necuviințe. Decidem ca iobagii de pretutindeni să slujească și să asculte de stăpâniilor lor și de acum înainte ca și în trecut, să fie supuși și să fie întru toate în starea lor anterioară; iar aceia care nu vor face astfel să fie peste tot urmăriți și să plătească cu capul; dacă sunt fugiți de pe moșii să fie restituiți“ (art. 5).

- Toți iobagii fugiți de dinaintea dărilor sau din alte cauze pe pământul secuiesc să fie restituiți de către oficiali sub pedeapsa pierderii slujbei (art. 6).

- Iobagii care s-au înscris între secuii liberi să fie și ei restituiți (art. 6).

- Deoarece sunt mari lipsuri „ale Măriei Tale“, „am decis ca grâul să nu mai poată fi exportat în alte părți în afară de Ungaria și de Țara Românească, ci numai în Ungaria și Țara Românească“ (art. 4).

Dieta din 20-27 iulie 1600, de la Alba Iulia:

- „Ne plângem, mai departe, că iobagii și slugile tocmită ne fug dinaintea dărilor și trec la călărașii și pedestrașii Măriei Tale, iar unii între haiduci, alții între pedestrașii din cetăți, de unde ne amenință cu uciderea și cu devastarea. De asemenea, trec la boieri și la alți slujitori ai Măriei Tale. Decidem ca astfel de slugi și iobagi fugiți să fie restituiți în grabă de pretutindeni. Iar după aceasta, nimeni să nu poată primi astfel de iobagi și slugi“ (art. 3).

- „Aflând, apoi, că mulți oameni lipsiți și neplătiți au trecut între lefegiii Măriei Tale, care ceas de ceas ne pradă și ne strică satele, rugăm pe Măria Ta să urmărească prin cei mai mari, fără întârziere, pe ostași și, dacă ar găsi printre ei astfel de vagabonzi și rătăcitori, să fie pedepsiți; și cu asprime să poruncească căpitanilor și hotnogilor să nu mai primească de aici înainte astfel de oameni“ (art. 4).

- Nobilii promet și ei să fie gata pentru război, cu condiția ca în nici o casă nobiliară să nu mai sălășluiască călărași sau pedestrași de-ai „Măriei Sale“, art. 5).

- Deoarece a crescut numărul răufăcătorilor, domnul este rugat să poruncească prin scrisori generale șpanilor din comitate și orașelor să-i alunge și pedepsească peste tot pe acești răufăcători (art. 6).

- Deoarece, în ciuda deciziilor luate de dieta de la Brașov, iobagii continuă să fie nesupuși, „ne rugăm, astfel, Măriei Tale, să dea Măria Ta mână liberă tuturor nobililor să-și poată pedepsi iobagii și *pro omnia remedia* să-i poată sili la muncă“, cu ajutorul șpanilor din comitate; dacă refuză, să fie aspru pedepsiți de șpani, iar dacă nici așa nu se îndreaptă, să fie spânzurați (art. 11).

- Iobagii și slujitorii fugiți „după venirea Măriei Tale“ pe locuri lăzuite, pe alte moșii, în mine, la sași, la secui să fie ceruți spre restituire cu poruncă (art. 12).

- „Am hotărât ca nobilii care au bătut și ucis iobagi în vremurile acestea să fie judecați sub formă sumară de către șpanii comitatelor“ (art. 15).

- Măria Sa să poruncească boierilor săi să nu mai pună mâna pe moșiile nobililor transilvani și să nu se mai amestece în așezămintele locale (art. 8).

- Fiindcă sunt „plângeri că Măria Ta ai dăruit moșii“, cu acte scrise, unor credincioși, fără ca ele să fi fost confiscate legal prin documente, „după legile nostre vechi“, dieta decide ca *diligenter* moșiile să fie restituite prin lege proprietarilor anteriori (art. 28).

- „Deoarece unor oameni de seamă cum erau membrii Dietei li s-au adus „scrisori de-ale Măriei Tale, unele scrise în limba sârbească (*recte* slavonă), altele în limba română“, care nu au putut fi înțelese, s-a luat decizia ca astfel de fapte să nu se mai repete, iar scrisorile să fie alcătuite doar în ungurește sau latinește; „cine ar mai umbla pe la nobili cu astfel de scrisori românești sau sârbești, pe niște oameni ca aceia să-i prindă și să-i trimită prinși la Măria Ta împreună cu scrisorile“ (art. 20).

- „Decidem ca și căpitaniii de cetăți, juzii de la curte și alți slujbași care vor săvârși samavolnicii sau alte necuviințe asupra nobililor să fie chemați, după obiceiul de mai înainte, la scaunul de judecată al comitatului în care se află cetatea și să fie judecați în formă sumară asupra samavolniciilor săvârșite; să stea și ei înaintea judecății“ (art. 26).

- „Am hotărât și aceasta ca, dacă vreun preot român s-ar recăsători și satul nu l-ar informa pe vlădică în timpul vizitației canonice, șpanii să poată lua de la astfel de sat două sute de florini pe seama Măriei Tale“ (art. 31).

- Ca un fapt inedit și insolit, mai remarcăm – conform documentelor aceleiași Diete – că Mihai Viteazul a recunoscut prin documente scrise funcția de voievod al țiganilor, dar că *națiunile*,

invocând o decizie mai veche a lor, luată la Mediaș, prin care funcția respectivă era abrogată pentru totdeauna, au anihilat voința principelui (art. 30).

Actele dietale pun în lumină o țară în stare de război civil, aflată în pregătirea unui război cu otomanii. Remarcăm întâi faptul că cele mai multe decizii se referă la iobagii (și slugile) nesupuși, revoltați, rățăcitori (vagabonzi) și fugiți. Cei fugiți erau fie trecuți între oștenii lui Mihai Viteazul, fie mutați pe alte moșii nobiliare, în orașe, între secui și sași. Motivele relevate pentru un astfel de comportament sunt marea sărăcie, neputința plății dărilor, căutarea libertății, iar momentul izbucnirii dezordinilor este fixat invariabil în octombrie 1599, când voievodul român a invadat Transilvania și când a câștigat „războiul“ la Șelimbăr. Cu alte cuvinte, intrarea în Transilvania a voievodului român a oferit țăranilor ocazia răzvrătirii. Actele dietale nu spun nimic concret, precis despre etnia iobagilor, slugilor, țăranilor nesupuși. Se poate presupune că erau de mai multe neamuri, dar sunt alte izvoare care lămuresc această chestiune¹⁰. Așa, de exemplu, cronicarul Szamosközy István, contemporan cu evenimentele, precizează: „La vestea luptei nenorocite (de la Șelimbăr), care s-a răspândit cu cea mai mare iuțea în întreaga țară, națiunea românilor, care locuiește în satele și cătunele Transilvaniei, răsculându-se peste tot, s-a unit cu confracții săi veniți (de peste munți) și, atât împreună, cât și separat, au prădat în lungul și în latul țării. Căci, încurajați de încrederea că au dobândit un principe din neamul lor și strecurându-se după obiceiul acelor care folosesc sulițele și săgețile, au ocupat drumurile și au ucis pretutindeni, în ascuns și în taină, pe cei care fugeau sau se ascundeau în case, au năvălit în casele nobililor, au prădat bunurile și au săvârșit stricăciuni și tot felul de fapte îngrozitoare, nemaivăzute și nemaiauzite“. După ce subliniază sărăcia grea în care trăiau românii și aplecarea lor spre furturi, datorate – crede cronicarul – „trândăviei lor înnăscute“ – acesta continuă: „Iar acum, fiind încu-

¹⁰ Ștefan Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „Studii și materiale de istorie medie“, vol. I, 1956, passim.

rajata viclenia lor (a românilor transilvani) de principele român și sporindu-le îndrăzneala din cauza războiului ce l-au săvârșit, sperând că nu vor fi pedepsiți și frânați, au atacat cu această ocazie cu atât mai mare cruzime, cu cât înainte, când țara era liniștită, vedeți fiind în scaunele de judecată cu vreo faptă rea, (românii) erau pedepsiți cu cele mai grele cazne. Peste tot, spânzurătorile, butucii, securile, cârligele, funiile și toate locurile de osândă erau pline mai mult de români“. Aceste relatări sunt confirmate în esența lor și de alți contemporani, între care Somogyi Ambrus și Georg Krauss. Prin urmare, percepția generală era că s-au răzvrătit românii în ansamblul lor. Sursele dietale și cele narrative invocate concordă în linii mari în relatările lor și, uneori, se completează reciproc. Actele dietale vorbesc despre iobagi și slugi, dar este clar că-i au în atenție pe români, mai toți acum de condiție servilă sau considerați ca atare. Ridicarea aceasta românească, descrisă sec, în limbaj juridic, în diete, este detaliată în relatările martorilor oculari. În diete, faptele trebuiau filtrate, prezentate eufemistic, spre a nu stârna mânia principelui, pe când în izvoarele narrative nu mai sunt piedici de acest fel. Totuși, și textele dietale sunt relevante.

De la prima dietă, din noiembrie 1599, se cer măsuri aspre contra iobagilor și slugilor care refuză plata dărilor nobiliare, sunt nesupuși și săvârșesc necuviințe sau au intrat în oastea „Măriei Sale“. În a doua dietă, din martie 1600, se spune că iobagii nu vor să slujească domnilor lor de pământ, că au fugit pe pământul secuilor, că au făcut necuviințe și chiar că au ucis. În a treia dietă, din iulie 1600, faptele apar și mai grave: iobagii și slugile fug și trec la oștenii și lefegiii lui Mihai, la boierii și servitorii lui, amenință cu uciderea și devastarea, sporesc numărul răufăcătorilor, nu slujesc deloc nobililor, fug între secuii și sașii liberi, în ciuda deciziilor dietelor anterioare, fapte pentru care ar trebui aspru pedepsiți, mergând până la spânzurare. Constatăm că deciziile dietale se repetă, semn că nu erau respectate și că răzvrătirea iobagilor/românilor continua și sporea în intensitate. Domnul român este rugat „mereu“ să ducă la îndeplinire aceste hotărâri, ba, la prima Dietă se spune că

a și promis să oprească dezordinile cu armata, dar nu pare să fi făcut mare lucru în acest sens. Cele trei *națiuni*, mai ales nobilimea, sunt tot mai iritate de pasivitatea voievodului, pe care îl amenință voalat sau chiar șantajează: dacă Mihai nu ia măsurile cerute contra răzvrătiților și nesupușilor, ei nu vor putea „fi îndestulători în slujba Măriei Tale“ sau nu vor putea „fi cu folos în slujba Măriei Tale și a patriei“. Mai mult, stările își permit chiar să revoce hotărârile ale principelui, ca aceea referitoare la funcția de voievod al țiganilor. Încă din prima Dietă, starea nobiliară îl admonestează pe voievod pentru acei nobili (între ei era și românul Daniil din Zlaști) și secuii trecuți în oastea sa, care au prădat și păgubit și pe care el, voievodul, este „rugat“ să-i pedepsească aspru. Or, cererea de a-i pedepsi pe aliații principelui de către principele însuși era absurdă. Indignarea nobililor este evidentă, iar ura contra lui Mihai abia reținută: ei știu clar că românii ardeleni s-au răzvrătit, între altele, împinși de încrederea că aveau de-acum un domn „din neamul lor“ și că principele român „le-a încurajat viclenia“. Prin urmare, în ochii oficialilor transilvani, vina era deopotrivă a românilor ardeleni – uniți cu cei veniți de peste munți și răzvrățiți împreună – și a principelui român, acuzat voalat de diete că nu ia măsuri ferme contra revoltaților și de cronicari că-i încurajează pe români.

Celelalte hotărârile ale dietelor, detaliate mai sus, îi privesc și ele pe români, deși nu se precizează întotdeauna direct acest lucru. Primele diete vorbesc despre moșii ale nobililor cerute de „alții“ de la Mihai, care ar trebui lăsate vechilor proprietari, pentru ca dieta din iulie 1600 să dezvăluie fapte și mai concrete: boierii români au pus mâna pe unele moșii ale nobililor, tulburând vechile „așezăminte“; Mihai ar fi donat moșii fără să le fi confiscat prin scrisori, după cum cereau „legile noastre vechi“. Domnul este aproape somat de membrii dietei să-i pedepsească pe vinovați și să-și revoce propriile decizii. Căpitani de cetăți, juzii de la curte, alți slujbași, reclamați că fac „necuviințe“ și „samavolnicii“ contra nobililor, erau, în general, oamenii lui Mihai, aduși de peste munți. Ei trebuiau chemați la judecată. Semnificativ este și protestul nobilimii

față de utilizarea în scris a limbilor slavonă și română în Transilvania, după obiceiul statornicit în Țara Românească. Mihai, el însuși emitent al unor astfel de „scrisori“, este îndemnat imperativ să-i pedepsească pe oamenii care vor „umbla“ cu ele și care vor fi prinși din porunca Dietei (nobililor).

5.2 Decizii dietale referitoare la români luate din inițiativa lui Mihai Viteazul

Există și două decizii dietale speciale, fiindcă sunt luate în favoarea românilor, dincolo de politica obișnuită a stărilor. Ambele s-au luat la „dorința“ (adică la porunca) lui Mihai Viteazul. Astfel, dieta din 20-27 iulie 1600, de la Alba Iulia, a luat în discuție chestiunea pășunatului turmelor din satele românești: „Mai departe, *poștești Măria Ta*, stăpânul nostru milostiv, ca satele lăzuite, satele ungurești și săsești, să îngăduie pășunat liber, în locurile și hotarele necultivate, satelor românești ce sunt vecine cu ele, cu toate că greutatea și plata dărilor le poartă în chip egal. N-am putut da, milostive stăpâne, pășunat liber satelor românești vecine, din cauză ca ne-au păscut semănăturile, de asemenea și fâneațele, cu vitele și oile lor; au făcut pagube mari și viilor, de unde au ars parii și spinii, săvârșind multe astfel de lucruri. Cu toate acestea, din respect pentru Măria Ta și din bunăvoința noastră față de Măria Ta, încuviințăm aceasta ca toate satele lăzuite, atât cele săsești, cât și cele ungurești, să dea satelor românești, precum și satele românești altor sate românești, pășunat liber pentru cai, boi, junci și porci, afară de oi, fiindcă pentru oi nici până acum n-a dat nici un vecin altui vecin asemenea locuri de pășune...

În schimb, și satele românești care primesc pășunat să dea și ele drept de pășunat satelor vecine de la care primesc acest drept, iar dacă aceste sate n-ar da drept de pășunat, nici satele vecine ungurești, săsești sau românești să nu fie datoare a le da pășunat. Acest drept de pășunat să fie astfel încât să nu colide până la al trei-

lea sau la al patrulea sat, ci numai în locurile unde se întâlnesc hotarele a două sate vecine.

Sașii să se țină și ei, în toate amănuntele, de încuviințarea acestui fel de pășunat liber“.

În continuare, același text cu deciziile dietei din iulie 1600, stipulează: „În ceea ce privește *a doua dorință a Măriei Tale*, ca persoanele preoților români să nu poată fi silite de nimeni la robotă, am respectat și în această privință dorința Măriei Tale și am hotărât ca preoții români să fie scutiți pretutindeni, în persoana lor, de astfel de slujbe“.

Cu alte cuvinte, Mihai Viteazul a cerut dietei să reglementeze favorabil doleanțe a două categorii importante dintre români, anume sătenii (țărani) și preoții sau poporul de rând și elita, ceea ce reprezenta majoritatea românilor din Transilvania. Nobili și orășeni, care să se manifeste efectiv ca români în viața publică, erau atunci în număr nesemnificativ. *Măsurile acestea, luate forțat de dietele transilvane, la stăruința principelui român, sunt primii pași făcuți vreodată spre emanciparea, fie și parțială, a românilor din Transilvania.* Abia sub stăpânirea austriacă, de după 1688, se vor mai lua în Transilvania unele măsuri echivalente pentru români.

Înainte de Mihai și chiar sub Mihai, deciziile dietale stabiliseră clar ce însemna starea de „tolerați“ a românilor, nerecunoscuți drept *națiune*, și care era situația bisericii ortodoxe românești, neprimite între cele recepte: un maghiar și un catolic (sau *recept*) valoarea înaintea legii mai mult decât doi români, mărturia românilor nu era valabilă decât în anumite cazuri, preoțimea românilor, spre deosebire de toți ceilalți clerici, era șerbită. Cu alte cuvinte, românii ca entitate și biserica lor ca instituție nu aveau nici un cuvânt de spus în viața publică, într-o societate în care criteriul etnic-național ajunge, din secolul al XVI-lea tot mai important.

5.3. Dietele de după căderea lui Mihai Viteazul și chestiunea românească

Această trecere a sentimentului național pe un plan prioritar în societate se vede și din deciziile dietale de după răzvrătirea nobilimii și de după înfrângerea lui Mihai la Mirăslău¹¹. Adunată la Turda în loc de Sebeș – unde o convocase domnul – nobilimea, chemând pe sași în ajutor:

- ✓ acuză pe Mihai de hotărârea că ar fi vrut să taie toată nobilimea, împreună cu slujitorii ei plătiți, că ar fi vrut să taie pe orășeni;
- ✓ cheamă la luptă contra lui Mihai pe căpitanul Chioarului, pe bistrițeni;
- ✓ pe secui îi cheamă cu argumentul că Mihai ar fi depus toate eforturile să scadă neamul unguresc, secuimea și săsimea, „acest frumos pământ, care ne-a crescut și hrănit, să-l încarce cu români“;
- ✓ amenință pe țăranii (români) din Făgăraș că vor fi tăiați până la unul dacă se răscoală;
- ✓ confiscă bunurile boierilor și oamenilor lui Mihai;
- ✓ osândește pe Mihai și stăpânirea sa în termeni violenți.

Dieta de de la Leț, de după Mirăslău, ia alte măsuri similare:

- ✓ este oprit comerțul, umbletul și spionajul negustorilor de neamuri străine;
- ✓ este limitat accesul negustorilor români la orașele Brașov, Sibiu și Bistrița;
- ✓ sunt interzise slujbele în cele două principate românești, fără aprobarea principelui ardelean și a Dietei, „întrucât ruina și primejdia noastră de-acum au venit din cele două țări române;
- ✓ sunt opriți oricând de a veni în Transilvania preoții români din cele două țări românești, iar călugării sunt proscriși cu totul din țară, din toate locurile;

¹¹ D. Prodan, *Op. cit.*, p. 112-113.

- ✓ „românul, de-acum încolo, armă, arc să nu mai poată purta, în afară de ciobanii care locuiesc la munte, ci sasul și ungurul să poarte arme“;
- ✓ ziua victoriei nobiliare de la Mirăslău contra „Tiranului“ – 18 septembrie – este declarată sărbătoare anuală, pe țară, urmând a fi sărbătorită, sub pedeapsa de 12-36 de florini, de toate națiunile.

Hotărârile punitive la adresa românilor continuă și în dietele următoare¹². În plus, se iau și măsuri de asigurare a supremației celor trei națiuni, mai precis a ungarilor. De exemplu, Dieta de la Cluj, de la începutul anului 1601, decide iarăși:

- ✓ să fie prinși și pedepsiți preoții români și alți bănuși;
- ✓ să fie pedepsiți cei care merg sau vin de la Mihai, cei care au intrat în oastea lui Mihai;
- ✓ țara să fie guvernată de consilieri unguri, cu prefecți de cetăți, căpitani și alți dregători unguri, militia provinciei să fie de neam unguresc, camările sarii, vămile și alte surse de venit să fie administrate de dregători unguri sau patricieni ardeleni, principele să fie ales de dietă din neamul unguresc etc., etc.

După moartea lui Mihai (august 1601), măsurile de acest gen continuă, iar stăpânirea românească a Transilvaniei din 1599-1600 rămâne un moment de referință în toată legislația secolului al XVII-lea transilvan.

6. Concluzii

Cele trei seturi de decizii dietale analizate, de dinainte de Mihai, din epoca lui Mihai și de după căderea voievodului, arată clar raportul dintre toleranță și discriminare în Transilvania, precum și evoluția conceptului de națiune și a realității pe care acesta o denumește de la stadiul medieval spre cel modern. Românii nu sunt acceptați ca o națiune politică de tip medieval, dar ei sunt evident o națiune etnică. Ei, deși ignorați mult timp, devin treptat

¹² *Ibidem*, p. 113-114.

o forță, fiindcă sunt numeroși. Venirea lui Mihai în fruntea Transilvaniei a arătat și o cale prin care acești români se puteau ridica la putere și prestigiu. Dietele de la jumătatea secolului al XVI-lea i-au discriminat clar pe români înaintea legii; dietele din timpul lui Mihai Viteazul, deși au cerut în esență pedepsirea lor, i-au și ocrotit în oarecare măsură, sub presiunea domnului; dietele de după Mihai i-au acuzat și pedepsit aspru.

Este clar că Mihai Viteazul a fost în esență un creștin și un european, care a colaborat cu oameni de cele mai diverse etnii. În oastea sa găseai tot Balcanul, Răsăritul și chiar Occidentul și toate confesiunile creștine. El a guvernat Transilvania cu nobilii, cu secuii și sașii, dar nu i-a putut alunga pe boieri din preajma sa, nu și-a putut uita limba, nu i-a putut ignora pe preoții și țărani care vorbeau aceeași limbă cu el. Oastea sa era eterogenă, dar a fost percepută în Ardeal ca oaste românească. Domnul a luat în Transilvania măsuri în favoarea tuturor, inclusiv a românilor, ceea ce nu se mai făcuse de la un asemenea nivel și într-un asemenea mod. De aceea, actele lui Mihai au fost percepute în parte ca având conotație națională, încă din epocă, mai ales de către neromâni (maghiari, sași), dar și de unii români. Prin urmare, transformarea eroului de la Călugăreni în simbol național românesc nu se datorează hazardului unei generații de tineri exaltați și inconștienți. Mihai nu a făcut o Românie, dar a făcut pentru o clipă o *Dacie*, cum au visat și alții în epocă. Numai că principele român a făcut-o sub egidă românească, ceea ce nu a putut trece neobservat nici atunci și nici de atunci încoace.